

Kars'ın Kısa Tarihçesi

Eski Taş Çağı olarak da adlandırılan Paleolitik çağlardan itibaren tarih serüvenini takip ettiğimiz Kars'ın ilk çağlarda Hititler, Urartular ve Sasaniler tarafından yerleşim yeri olarak kullanıldığını bilmekteyiz.

5. yüzyılda Anadolu'ya yönelen ilk İslâm fetihlerinin Kars ve çevresinde de etkili olduğu, Bizans ve Araplar arasında sık sık el değiştiren şehir yönetiminin ancak 8. yüzyılda kesin Arap hâkimiyetine geçtiği ifade edilir. Aynı dönemde şehir Araplar tarafından Bagratlılar'a teslim edilmiş ve Bagratlı III. Aşot ise beyliğinin

merkezini Ani'ya taşımıştır. Kars ise kardeşi Muşeg'e emanet edilmiştir.

Daha sonraları Büyük Selçuklu Devleti'nin Kars'a olan akınları 11. yüzyıl ortalarını bulur. Selçuk oğlu Kutalmış 1049 ve 1053 yıllarında iki kez Kars'ı fethetmeye teşebbüs etmişse de bunda muvaffak olamamıştır. 1058 yılında yeni bir girişimde bulunmuş ve nihayetinde 1064 yılında Sultan Alparslan önderliğindeki Selçuklu ordusu herhangi bir mücadele olmadan Kars'ın 45 km. kadar doğusundaki Ani kentini fethetmeyi başarmış ve Kars artık Türk toprağı haline gel-

miştir. Şehirdeki kesin Türk hâkimiyeti ise Sultan Melikşah zamanına denk gelir (1080 yılı).

1071 yılındaki Malazgirt Zaferi ile Sultan Alparslan, kendisiyle birlikte savaşan komutanlara Anadolu'yu bölüştürmüş ve Saltuk Bey'e de Erzurum ve Kars çevresi iktâ olarak hediye edilmiştir. Böylelikle Kars ve çevresinde Büyük Selçuklular'dan sonra Saltukoğulları Beyliği'nin hâkimiyeti başlar. Kars Kalesi'ndeki 1153 tarihli İzzeddin Saltuk Bey'in oğlu Firuz Bey'e ait bir tamir kitabesi bunu kanıtlar niteliktedir.

Daha sonra şehir kısa bir süre Anı emirlerinden Şeddadiler tarafından yönetilmiş, sonradan Ahlatşahlar egemen olmuş ve nihayetinde bu dönemde Gürcü istilâsına uğramıştır. 1226 yılında Celaledin Harzemşah tarafından fethedilerek yeniden İslâm toprağı olmuştur. Ancak ölümü üzerine tekrardan Gürcülerin olmuş, 1239 yılında Moğol ordularının Gürcistan Seferi ile kent tahrip edilmiştir. Böylelikle 1336 yılına kadar İlhanlı hâkimiyetinde kalmıştır.

Kars 1356 yılında Altın Ordu, 1358'de Celâyirli, 1380'de ise Karakoyunlu hâkimiyetine girmiştir. 1386 yılında Timur tarafından alınmış, Timur'un ölümü ile yeniden Karakoyunlu idaresine girmiştir. 1467 yılında Akkoyunlular'dan Uzun Hasan tarafından fethedilmiş ve nihayetinde Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 tarihli İrakeyn Seferi sırasında Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Ancak bunun nihai bir sonuç olduğu konusunda şüpheler

bulunmakla birlikte, kesin Osmanlı hâkimiyetinin 1537 yılında Dulcardirli Mehmed Han tarafından gerçekleştirildiği ifade edilir.

Kars'ın Osmanlı safahatı uzun sürmemiş, 1565 yılındaki sınır dağılımında İran'a bırakılmış ve 1576 yılı civarında yeniden geri alınmıştır. Kars'ın 1604 yılındaki Şah Abbas'ın şehirde ağır bir tahribat yarattığı dönem haricinde uzun bir süre sakin kaldığı gözlenir.

1853-1856 yılları arasında Osmanlı ile Rusya arasında yapılan Kırım Savaşı devam ederken Osmanlı İmparatorluğu'nu sıkıştırmak amacıyla 14 Haziran 1855 tarihinde Rus orduları doğu sınırlarımızı aşarak Kars'ı muhasara etmeye başlamıştır. Müşir Mehmed Vasif Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, 135 gün süren Rus kuşatmasına karşı Kars halkı ile birlikte kahramanca bir savunma yaparak 29 Eylül 1855 günü Kars Zaferi'ni kazanmıştır. 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Kars'ın Rus ordularına karşı kahramanca savunulması sonucunda kazanılan "1855 Kars Zaferi" nedeniyle şehrimize verilen "Kars Zafer Madalyası" aynı zamanda Anadolu'da bir şehre verilen ilk "GAZİLİK" madalyasıdır.

Kars, 1878 yılında Rusların işgaline uğramış ve sonunda 1878-1918 yılları arasındaki kırk yıl boyunca Rus boyunduruğu altına girmiştir. 1918'de imzalanan anlaşma ile Osmanlı'ya geri verilmiş ancak bu kez de Ermenilerin tahribat ve katliamlarından büyük ölçüde etkilenmiştir.

1918 yılında daha sonra adı Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti olarak değiştirilecek olan Kars İslâm Şûrası kurulmuş, 1919'da İngiliz işgaline uğrayarak yeniden Ermeniler'e bırakılmış ve nihayetinde 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın üstün gayretleriyle 1920 Gümrü, 1921 Moskova ve Kars anlaşmalarıyla günümüze değin uzanan kesin Türk-İslâm hâkimiyetine girmiştir.

1918 yılında daha sonra adı Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti olarak değiştirilecek olan Kars İslâm Şûrası kurulmuş, 1919'da İngiliz işgaline uğrayarak yeniden Ermeniler'e bırakılmış ve nihayetinde 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın üstün gayretleriyle 1920 Gümrü, 1921 Moskova ve Kars anlaşmalarıyla günümüze değin uzanan kesin Türk-İslâm hâkimiyetine girmiştir.

Açık Hava Müzesi Kars

KARS KALESİ (İÇ KALE)

Güney sur duvarları üzerindeki burçta yer alan kitabesine göre 12. yüzyıl ortalarında Saltuklulardan Melik

İzzeddin'in veziri Firuz Akay tarafından yaptırılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle 1548 yılında ve ardından Lala Mustafa Paşa'nın

1579 yılındaki büyük imâr faaliyetleri esnasında tamir edilmiştir.

TAŞ KÖPRÜ (KARAHANOĞLU KÖPRÜSÜ)

1579 yılındaki imâr faaliyetleri esnasında inşa edilen Taş Köprü, 1715 yılında yıkılmış ve Karahanoğlu Hacı Ebubekir tarafından 1719 yılında 50 m kadar batısına bugünkü köprü yaptırılmıştır. Köprü, bazalttan düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiş, yuvarlak kemer formu üç göze sahiptir.

MAZLUM AĞA HAMAMI (TOPÇUOĞLU HAMAMI)

Mevcut olmayan kitabesine göre 1742 yılında Mazlum Ağa adında birisi tarafından yaptırılmıştır. Hamam tek fonksiyonlu olup soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bö-

Gaziahmet Muhtar Paşa Konağı

Muradiye Hamamı

lümüleri ile klasik Osmanlı hamam tipolojisindedir.

ASRİ HAMAM (CUMA HAMAMI-ABİDİN HAMAMI)

Kayıp kitabesine göre 1863 yılında yaptırılmıştır. Çok büyük ve modern bir hamam olduğu için Asri Hamamı adını alan yapı, Cuma günleri kadınlara hizmet verdiğinden dolayı Cuma Hamamı adını almıştır. 2021 yılında kapsamlı bir şekilde restore edilmiştir.

MURADIYE HAMAMI (İLBEOĞLU-BALKONLU HAMAM)

Kitabesi bulunmamakla birlikte, kuzey cephesindeki bir duvara kazınmış olan tarih ibaresinden hare-

ketle 1188/1774 yılında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. 2021 yılında kapsamlı bir şekilde restore edilerek kafe-restoran olarak hizmet vermektedir.

BEYLERBEYİ SARAYI

Kars Kalesi'nin güney eteklerinde bulunan Beylerbeyi Sarayı, 1579 yılındaki büyük imâr faaliyetleri esnasında Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış ve 19. yüzyıl sonlarına kadar da aktif olarak kullanılmıştır. 2017 yılında Kars Müzesi tarafından saray ve etrafında kazı çalışmaları yapılmış ve temel seviyesinde saraya ait müstemilatlar ortaya çıkarılmıştır. 2021 yılında kapsamlı bir şekilde restore edilerek Vilayetler Birliği'ne ait bir butik otel olarak hizmet vermektedir.

BEDESTEN

Kars Valiliği tarafından 2020 yılında yaptırılan Bedesten; Kars Kalesi eteklerine yer alır. Osmanlı mimari üslubundan esinlenerek inşa edilen yapı; ziyaretçilerin yeme, içme ve hediyelik eşya gibi ihtiyaçlarını karşılayan modern bir yapıdır.

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA KONAĞI

Ortakapı Mahallesi'nde bulunan konağın kesin inşa tarihi bilinmese de 19. yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilmektedir. 93 Harbi'nde Şark Cephesi Komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından kullanılmıştır. 2001 ve 2014 yıllarında onarımlar gören yapı, günümüzde Sanat Galerisi olarak faaliyet göstermektedir.

Beylerbeyi Sarayı

Bedesten

Evliya Cami (Hasan Harakani Türbesi)

EVLIYA CAMİİ

Kaleiçi Mahallesi'nde bulunan caminin kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, o dönem harap olan caminin yerine 1579 yılında Sultan III. Murad döneminde Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1617 yılında Sadrazam Mehmed Paşa tarafından tekrar onarım görmüştür. 1997 yılında minaresi haricinde yeniden inşa edilmiştir.

EBU'L HASAN HARAKANI TÜRRESİ

Ebu'l Hasan Harakani; insanlığa örnek olmuş sözleri, tavır ve davranışları, eser ve tesirleriyle ölümsüzlük kervanına katılan İslam âlimlerinden biridir. İslami ilimlere vakıf bir âlim, İslam âleminde yetişen önemli bir sufi ve gönül adamıdır. Anadolu'nun İslam yurdu haline gelmesinin öncü ve mimarlarından. "Her kim bu eve gelirse ekmeğini verin ve adını/dinini sormayın. Zira Ulu Allah'ın dergâhında ruh taşımaya layık olan herkes, elbette Ebu'l-Hasan'ın sofrasında ekmeğe de layıktır." Ebu'l Hasan Harakani, insanlara hizmeti yaradılış gayesi olarak görmüş ve anlayışında da muazzam bir insan sevgisine hâkim olmuştur. Harakani'ye göre hoşgörü, ibadete eşittir. Harakani fütüvvet anlayışı ile Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurulmasına öncülük etmiştir.

ULU CAMİİ

Kaleiçi Mahallesi'ndeki Eski Saray Sokak'ta, Evliya Camii'nin yaklaşık 50 m kadar kuzeydoğusunda bulunan Ulu

Kars Madalyalar

Camii; kuzey cephesindeki kitabelere göre 1579 yılında Sultan III. Murad zamanında inşa edilen caminin tahrip olması üzerine Sultan I. İbrahim döneminde 1643 yılında Kars Beylerbeyi Dilaver Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. 1773 yılında da Hacı İbrahim adında birisi tarafından yeniden onarım görmüştür. 1878-1918 yılları arasındaki Rus işgalinde silah deposu olarak kullanılmış ve 1918 yılında da Ermeniler tarafından yakılmıştır. 1997 ve 2009 yıllarında onarımlar göyerek tamamen yenilenmiştir.

1918 yılındaki yangın, Ermeni taşnak çetelerinin Müslümanları camiye doldurup ateşe vermesiyle çıkmıştır. Mihrabı ile bazı duvarlarda, Müslümanlara ait kan ve yağ izleri halen daha görülebilmektedir.

KARS MÜZESİ

1964 yılında hizmete giren Kars Müzesi, arkeolojik ve etnografik eserlerin sergilendiği zengin bir koleksiyona sahip müzelerimizden biridir. Kars'ta yapılan arkeolojik kazılar ile yüzey araştırmalarından elde edilen buluntular ve vatandaşlar tarafından teslim edilen eserler ile zenginleşen Kars Müzesi'nde İlk Tunç Çağı'ndan

Hasan Harakani Külliyesi

başlamak üzere, Orta Tunç Çağı, Beylikler Dönemi, Urartu Krallığı, Pers, Hellenistik, Sasani, Selçuklu, Artuklu, Bizans ve Osmanlı gibi kültür ve medeniyetlere ait eserler sergilenmektedir. Ayrıca müzede yakın dönem etnografik eserler de teşhir edilmektedir. Müzenin bahçesinde ise Akkoyunlu ve Karakoyunlu dönemlerine ait koç, koyun ve at heykeli formundaki mezar taşları ile bazı taş eserler sergilenmektedir. Müzede her ay devam eden zengin içerikli sergiler bulunmaktadır.

KAFKAS CEPHESİ HARP TARİHİ MÜZESİ (KANLI TABYA)

Günümüzde Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi olarak hizmet veren ve Osmanlı Devleti tarafından doğu sınırlarını korumak amacıyla Sultan III. Selim döneminde 1803 yılında inşa ettirilen Kanlı Tabya, 1828 yılındaki bir gece baskınında Rus ordularının tabyadaki tüm askerleri şehit etmesi üzerine bu adı almıştır. 93 Harbi'nde de savunma binası olarak kullanılan yapı, restore edilerek 2017 yılında interaktif bir müzeye dönüştürülmüştür. Müzede özellikle Osmanlı-Rus Harbi tarihi ile bu tarihe ait bazı canlandırmalar teşhir edilmektedir. Ay-

Gazi Kars Kent Müzesi

rica müze bahçesinde, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya 1921 Kars Anlaşması nedeniyle Ruslar tarafından hediye edilen "Beyaz Vagon" da sergilenmektedir.

PEYNİR MÜZESİ (SÜVARI TABYA)

Bir dönem peynir olgunlaştırma deposu olarak kullanılan Süvari Tabya restore edilerek Müzeye dönüştürülmüştür. Dünyanın 18. Peynir Rotası olarak tescillenerek halkımızın hizmetine sunulan Türkiye'nin ilk Peynir Müzesi, 2022 yılında Kars Valiliği tarafından açılmıştır. Yörede üretilen peynirlerin yerli ve yabancı turistlere tanıtılması amacıyla kurulan müzenin giriş bölümü gravyer peynirleri ile kaplanmıştır. Tarihi tabyada kurulan müzede ahır bölümü, içi süt dolu güğümler, yaylalardaki yaşam ve peynir yapımı ile peynir imalat serüveninin anlatıldığı bölümler bulunuyor. Süvari Tabyası'nın tarihçesine de yer verilen müzede, gravyer yapım salonu, peynir salonu, video odası, temsili Kars Garı, Kars bitki örtüsü, Ankara Gazi Garı, Kars evleri, şefin bölümü, atölye bölümleri de yer alıyor. Genel olarak peynir kültürünün anlatıldığı müzenin giriş bölümünde sosyal donatı alanları ile Kars peynir çeşitlerinin tadım ve satış ünitesi bulunmaktadır.

KARS'IN BALTİK MİMARİSİ VE ESERLERİ

Ruslar, Garnizon olarak ilan ettikleri Kars'taki bugünkü Yusufpaşa, Orta kapı ve Cumhuriyet Mahallelerinin merkezini oluşturduğu alanlara, 1706

Fethiye Camisi

yılında Hollandalı mimarlar tarafından Rusya'nın kuzeyindeki Baltık Denizi sahilindeki kentlere uygulanan bir mimari anlayışı Kars'a da getirdiler. Böylelikle hem dini hem de sosyal ve ticari mekânlarla Anadolu'daki yeni bir mimari anlayışın temsilcileri oldular. Ruslar'ın bu yeni şehir planı birbirini dik kesen ızgara planlı caddelerden ve bu caddelerin üzerine yerleştirilen binalardan oluşmuştur. Bazalttan düzgün kesme taş malzemeli olan bu eserler çoğu zaman tek ve iki katlı, nadiren de üç katlı olarak tasarlanmışlardır. Kars'taki Baltık mimari tarzında yaptırılan bu taşınmazlardan yüzlercesi günümüzde tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

ONİKİ HAVARİLER KİLİSESİ (KÜMBET CAMİİ)

Kars Kalesi'nin güneye bakan yamaçta, Evliya Camii'nin hemen kuzeyinde bulunan kilise, 10. Yüzyılda

Bagratunî Hanedanlığı zamanında inşa edilmiştir. 16. yüzyıldaki Osmanlı fethinden sonra camiye dönüştürülmüş, 19. yüzyıldaki işgalde ise Rus Ortodoks Kilisesi olarak hizmet vermiştir. Cumhuriyet devrinde, 1964-1981 yılları arasında bir dönem Kars Müzesi olarak hizmet vermişse de günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Merkezi haç planlı bir tasarım ile inşa edilmiştir. Kubbe kasnağındaki Hz. İsa'nın havarilerine ithafen işlenmiş oniki insan figürü ile iç mekânındaki köşe kemerlerinin kilit taşlarına işlenen boğa, kartal, insan ve aslan figürleriyle dikkat çekicidir.

RUS KİLİSESİ (FETHİYE CAMİİ)

Kars'ın Rus işgaline girdiği dönemde, 19. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. 1953-1970 yılları arasında spor salonu olarak kullanılmış ve ardından 1985 yılında iki minare ek-

Peynir Müzesi

Peynir Müzesi

Peynir Müzesi

lenerek camiye dönüştürülmüştür. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı, Baltık mimarisinin üslubunu taşıyan cepheleri ile dikkat çekicidir.

BORLUK VADİSİ VE AZAT HÖYÜK

Borluk Vadisi ve Azat Höyük, Kars'a 8 km uzaklıkta ve Kars Havalimanı'nın

2.5 km güneyinde bulunmaktadır. Toplamda 10 km'den uzun olan vadinin Ataköy ile Azat Köyü arasındaki kaya resimlerinin yoğun olduğu bölümün uzunluğu ise 4 km'dir. Vadi içinden Borluk tatlı su kaynağının oluşturduğu dere akmaktadır. Burası 200'den fazla kaya resimleri ile ünlüdür. Bunlardan en önemlisi Azat Köyü'ne yakın olan Kervan Panosu

olup; burada dağ keçileri, kızıl ge-yikler ve domuz gibi hayvanlar do-ğudan batıya doğru yürür vaziyette betimlenmiştir. Yine cepheden insan betimlemeleri ile tuzak sahneleri de işlenen konular arasındadır. Vadinin en batı ucunda Azat Höyük arkeolojik yerleşmesi, Ataköy Köyü sınırlarında ise Ataköy Höyük arkeolojik merkezi bulunmaktadır.

Anı Örenyeri

Kars'ın 45 km kadar doğusunda, Türkiye-Ermenistan sınırını ikiye ayıran Arpaçay'ın batı yakasında bulunan Anı, ilkçağlardan beri sahne olduğu yerleşimlerle hayata başlamış ve özellikle Ortaçağ'daki büyük zenginliği ile devrin en büyük yerleşimlerinden biri ol-

muştur. Şehrin hem yüzeyinde hem de kazılarla gün yüzüne çıkarılan dokusundaki cami, kilise, ateşgede, kervansaray, saray, çarşı, hamam, köprü, sivil ve ticari binalar; şehrin dinsel, mimarlık, sosyal, ekonomik ve ticari zenginliğine işaret eder.

Anı Örenyeri, 2016 yılından beri UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nde bulunmaktadır.

SURLAR

Kuzeyden doğuya yönelerek Miğmiş Deresi ve batıdan Bostanlar Deresi boyunca uzanarak Arpaçay'a kadar inen şehir surlarının uzunluğu 5 km'yi bulmaktadır. Düz bir yerleşime açılarak daha savunmasız olan kuzeydeki surları çift katlı olarak inşa edilmiştir. Bagratlılar döneminde II. Simbat tarafından yaptırılan ve ardından Selçuklu devrinde onarım gören surlara ait en önemli

kapı, üzerindeki aslan kabartmasından hareketle Aslanlı Kapı olarak adlandırılan kapıdır.

EBU'L MENÛÇEHR CAMİİ

Anı'nın Arpaçay'a bakan yamacında bulunan caminin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Kayıp olan kitabesine göre, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın emriyle 1072-1092 yılları arasında inşa edilmiştir. Sahnin üzerini örten ve her biri farklı taş işçiliğiyle süslenen tonozları ile dikkat çekicidir. Kuzeybatı köşesinde yükselen minaresi; kare kaideli,

Abighamrents (Polatoğlu) Kilisesi

Ebu'l Menûçehr Camii

Anı Katedrali

sekizgen gövdeli ve tek şerefelidir. Gövdesinde, kufi hatlı "Bismillah" yazısı vardır.

SELÇUKLU SARAYI

Anı'nın kuzeybatısında, Bostanlar Deresi'ne nazır bir vaziyette konumlandırılan saray, 12-13. yüzyıllarda Selçuklular tarafından yaptırılmıştır. Doğuya açılan taçkapısı, sekiz köşeli yıldız motifleri ve iki renkli taş işçiliğiyle Selçuklu üslubundadır.

EBU'L MUAMMERAN CAMİİ

Anı'nın orta meydanında, Selçuklu çarşısında yer alan caminin kitabesi günümüze ulaşamamıştır. 12. yüzyıl sonlarında Selçuklular tarafından yaptırıldığı kabul edilir. Sekizgen gövdeli minaresi, 1894 yılında bir Ermeni papazının dinamitlemesiyle yıkılmıştır.

ANI KATEDRALİ (FETHİYE CAMİİ-SULTAN ALPARSLAN CAMİİ)

987 yılında inşasına başlanmış ve 1010 yılında Bagratlı Emîri I. Gagik'in eşi olan Katremide tarafından tamamlanmıştır. Mimarı, İstanbul

Ayasofya Camii'nin de kubbelerini onaran Tridat'tır. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1064 yılındaki fethi ile birlikte camiye dönüştürülmüş ve Sultan ilk Cuma namazını burada kılmıştır. Güney cephesindeki kartal kabartmaları ile dikkati çeker.

AZİZ KRİKOR KİLİSESİ (POLATOĞLU KİLİSESİ)

Bostanlar Deresi'ne hâkim bir noktada olan kilise, 10. yüzyılda inşa edilmiş bir Bagratlı kilisesidir. Dıştan

onikigen gövdeli olan kilisenin iç mekânı altı apsisle teşkilatlandırılmıştır. İçten kubbe, dıştan ise yuvarlak gövdeli yüksek bir kasnak üzerine konik çatı ile örtülüdür.

TİGRAN HONENTZ KİLİSESİ (ŞİRLİ KİLİSE/RESİMLİ KİLİSE)

Arpaçay'a inen vadi içerisinde, kent doğusunda yer alan kilise; 1215 yılında, Gürcüler'in Anı'ya hâkim olduğu bir dönemde, Anı'lı zengin tüccar Tigran Honentz tarafından inşa edilmiştir. Cephe duvarlarındaki tavşan, ayı, aslan, maymun, kurt, köpek, ejder, yarası gibi hayvan kabartmaları ile ilginç bir örnektir. Kilisenin iç duvarlarında ise İncil'den alınmış ve Hz. İsa'nın hayatını anlatan zengin freskolar bulunmaktadır.

HOROMOS (KOŞAVANK) MANASTIRI

Anı Örenyeri'nin 7 km kuzeydoğusunda, Arpaçay'ın hemen batısında bulunmaktadır. Bagratunî Hanedanlığı'nın en önemli dini ve kültürel merkezlerinden birisi olan Horomos Manastırı, Bagratlı Emîri I. Abas'ın hükümdarlığında (943-953) yaptırılmıştır. Aşağı grupta bulunan yapılar

Horomos Manastırı

içerisinde Aziz Menas Kilisesi, Aziz George Kilisesi ile bir de mezar şapeli vardır. Burada da Aziz Jean Kilisesi ile Bagratlı emîrlerinin gömüldüğü bir jamatun vardır.

İÇ KALE

Şehrin güneyinde, Arpaçay ile Bostanlar Deresi'nin birleştiği yüksek bir tepede konumlandırılan Anı'nın İç Kalesi, milattan önceki asırlarda Anı'nın ilk yerleşimine sahip olmuştur. İlk kez Kamsarakanlılar tarafından şekillendirildiği düşünülmektedir. Ardından Bagratlı Emîri II. Aşot'un takviye eklemeleriyle gelişmiş, hatta bu dönemde orta surlar ile tahkim edilmiştir. İç Kale'de saray, kilise, hamam ve sarnıç gibi yapı kalıntıları bulunmaktadır.

ATEŞGEDE

Muhtemelen Anı'nın ilk sâkinlerinden olan Kamsarakanlılar döneminde yaşayan Zerdüştler için yaptırılmış bir mabedir. Dörtlülü yonca yaprağı şeklinde bir plana sahiptir. Bugün için yıkılmış olan üst örtüsünün kubbe ya da konik bir çatı olduğu düşünülmektedir. Bir süre de Hristiyanlar için şapel olarak kullanılmıştır.

GAGİK KİLİSESİ

Anı'nın batısında, Kars Kapısı ile Selçuklu Sarayı arasında bulunan Gagik Kilisesi, 1001 yılında Bagratlılar tarafından yaptırılmıştır. Mimarı Tridat olup, yuvarlak planlı bir şemaya sahiptir. Kazılar esnasında İslâmi kıyafetler içerisinde resmedilmiş, Gagik'i temsil eden bir heykel bulunmuştur.

HALASKAR KİLİSESİ (KEÇEL KİLİSE)

Şehrin doğu yakasında bulunmaktadır. 1035 yılında Bagratlılar dev-

rinde, Bizans İmparatoru Mikail'den alınan "kutsal haç"ın hatırası için inşa edilmiştir. 1957 yılında meydana gelen fırtınada ortadan ikiye bölünerek yıkılmıştır.

BAKİRELER MANASTIRI (KIZLAR MANASTIRI)

Şehrin güneydoğu kesiminde, Arpaçay'a inen yamaçta bulunmaktadır. 13. yüzyılda, Aziz Hripsime için Anı'lı tüccar Tigran Honentz tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Bir avlu içerisindeki yapılar; jamatunlu bir kilise ile küçük bir tek nefli şapel den oluşmaktadır.

İPEK YOLU KÖPRÜSÜ

Kentin güneyinde, Arpaçay üzerine kurulmuş olan ve İpek Yolu'nu Dvin'e bağlayan köprünün kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak Bagratlılar devrinde inşa edilip Selçuklular devrinde onarılarak aktif olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Tek gözlü olarak inşa edilmiş olan köprünün iki katlı olduğu tahmin edilmektedir. Günümüze sadece ayakları ulaşabilmiştir.

ANI GÜVERCİNLİKLERİ

Bostanlar Deresi'ni karşı kıyısındaki yamaçlar üzerindeki mağaraların bir

Anı Güvercinlikleri

kısmı güvercinlik olarak kullanılmıştır. Yanardağlardan püsküren kül, kum ve lav parçacıklarının oluşturduğu küçük oyuklardan oluşmaktadır. İnce işçilikleri ile dikkat çekicidir.

ANI MAĞARALARI

Arpaçay kıyısı ile Bostanlar Deresi'nin yamaçlarında yüzlerce mağara bulunmaktadır. Bölgenin yumuşak tuf dokusu üzerinde, insan eliyle birçok mağara oluşturulmuş ve bu mağaralar günümüze kadar mezarlık, şapel, mescit, depo, mahzen, güvercinlik ve konut gibi çeşitli amaçlarla kullanılmıştır.

Büyük Katedral

Sarıkamış Kayak Merkezi

Kars'ın 52 km güneybatısında ve Soğanlı Dağları'nın güney eteklerinde kurulu olan Sarıkamış, kış turizmi açısından oldukça önemlidir. Türkiye'nin en uzun kayak pistlerinden birine sahip olan Sarıkamış'a oldukça nadir olan iri kristal kar yağmaktadır. Bu kar, kayak sporunun kalitesini artırmaktadır. Toplamda 9 piste sahip tesisin pist uzunluğu 17 km'dir. Bu pistlerden 5 km'si Uluslararası Kayak Federasyonu tarafından tescillidir.

SARIKAMIŞ ALLAHUEKBER DAĞLARI MİLLÎ PARKI

2004 yılında kurulan millî park, hem binlerce Osmanlı askerinin donarak şehit olduğu Alahuekber Dağları'nı hem de Sarıkamış'ın eşsiz sarıçam ağaçlarından oluşan ormanlarını kapsamaktadır. Bu ormanlık alan aynı zamanda vaşak, boz ayı, domuz, tilki, sincap gibi hayvanlardan oluşan bir yaban hayatına da ev sahipliği yapmaktadır.

KATHERİNA AV KÖŞKÜ

Sarıkamış'ın kuzeybatısındaki çam ormanı içerisinde bulunan köşk, 1896 yılında Rus Çarı II. Nikola tarafından yaptırılmıştır. Yapı üç bölümden oluşmaktadır. Temel taşları taştan, gövdesi ise tamamen ahşaptan inşa edilmiştir.

Katherina Av Köşkü

ÇILDIR GÖLÜ

Çıldır Gölü, tarihi ve arkeolojik açıdan oldukça zengin bir bölgedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük tatlı su gölü olan Çıldır Gölü, büyüklük sıralamasında ise Van Gölü'nden sonra ikinci sıradadır. 18 km uzunluğunda olan gölün toplam alanı 123 km²'dir. Gölün en derin noktası 43 m'dir. Gölün bulunduğu bölge aynı zamanda kuş göç rotasıdır. Deniz seviyesinden 1963 m yüksekte olmasından dolayı kışın tamamen donmakta ve böylelikle göl yüzeyinde atlı kızak gezileri ve festivaller yapılmaktadır. Gölün donmasıyla birlikte bölgede yaşayan balıkçılar kalın buz tabakasında Eskimo usulü silindirik boşluklar açarak balık avlamaktadırlar.

SUSUZ ŞELALESİ

2150 m yükseklikte bulunan İncili Köyü'nden kaynağını alan derenin Ermişler Köyü'nün güneybatısındaki kayalık mevkiden oluşturduğu şelale görülmeğe değerdir. Son zamanlarda oldukça popüler gezi rotalarından biri haline dönüşen şelalenin aktığı kanyondaki görsel manzara görülmelidir. Şelale yanında mesire alanı bulunmaktadır.

Mağazbert Kalesi

AYGIR GÖLÜ

Aygır Gölü, volkanik set gölü olup denizden yüksekliği 2300 m'dir. Kar sularından ve göl çanağındaki su kaynaklarından beslenen göl içinde tatlı su balıkları bulunmaktadır. Göl etrafı oldukça bakir bir coğrafya olduğundan burada çeşitli kuş türleri bulunmaktadır.

MAĞAZBERT KALESİ

Türkiye- Ermenistan sınırını ayıran Arpaçay'ın batı yakasında, Magazbert Köyü (Üç Bölük) sınırları içindedir. İlk kez Bizanslılar tarafından yapıldığı düşünülen kale Bagratlılar ile Selçuklular devrinde de kullanılmıştır. 1579 yılındaki Osmanlı fethi ile kapsamlı bir şekilde tamir edilmiş ve kullanılmıştır.

BEŞ KİLİSE

Tarihi sit alanı olan Beş Kilise, Digor ilçe merkezinin 2 km batısında ve Derinöz Köyü'nün 1,5 km kuzeydoğusundaki kanyonun kuzey yamaçında bulunmaktadır. Aziz Karapet,

Aziz Astukasin, Aziz Stephanos, Aziz Krikor ve Aziz Sargis Kiliseleri'nden oluşmaktadır. Bu manastır kompleksi, 13. yüzyıldaki Moğol istilası ile kaderine terk edilmiş ve 1878 yılında yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde bu dini yapılardan sadece Aziz Sargis Kilisesi ayakta.

MREN KİLİSESİ

MS 7. yüzyıl sonlarında inşa edilen Mren Kilisesi, bölgedeki erken tarihli kiliselerden biridir. İç ve dış cephe duvarlarında, tuf taşı oyma tekniğiyle yapılmış çeşitli haç motifleri bulunmaktadır. Türkiye-Ermenistan arasındaki askeri bölge içinde yer aldığı için alınan özel izinle ulaşılabilen kilisenin güney cephesi çöktüğünden dolayı Dünya Anıtlar Fonu (World Monuments Fund) tarafından tehlike altında bulunan kültürel yapılar listesine alınmıştır.

CAMUŞLU KAYA RESİMLERİ

Kars'a 50 km mesafede bulunan kaya resimleri, Camuşlu Köyü'ne 5 km mesafede bulunmaktadır. Ala-

dağ'ın doğu yamaçlarında bulunan bazalt kaya üzerindeki kaya resimleri iki bölümden oluşmaktadır. Kayalara işlenen dağ keçileri, geyikler, geyik yavruları ve eşeklerden oluşan betimlemeler, bölgenin paleolitik dönemde ormanlık bir alan olduğuna ve avcı toplayıcı temelli yaşayan insan grupları için elverişli olduğuna işaret etmektedir.

KUYUCUK KUŞ CENNETİ

Kars'ın doğal değerinden biri olan Kuyucuk Gölü, 182 kuş çeşidi ile dünyanın birçok yerinden ziyaretçi akınına uğramaktadır. "Kuyucuk Gölü Yaban Hayatı Geliştirme Sahası" 2009 yılında ülkemizin 13. Ramsar (Uluslararası öneme sahip sulak alanlar) alanı olarak ilan edilmiştir.

Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti; angut, uzun bacak, sakarmeke, kara boyunlu batağın, dikkuyruk, sığırkık kuşları, bozkaz kuş türlerini barındırmakla birlikte Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan en önemli kuş cennetidir. Göldeki çalışmalar ile 56 farklı türden 1209 kuş Türkiye halkalarıyla işaretlenmiştir.

Hayalimsi Yolculuk Doğu Ekspresini

Agatha Christie'nin ölümsüz romanıyla dünya çapında şöhret kazanan Doğu Ekspresi, yolcularını masalsi bir dünyaya taşır ve bu nedenle büyük rağbet görür. Son durağı Kars olan Doğu Ekspresi, yolcularına el değmemiş manzaraları görme, bozulmamış bir doğada bulunma ve yeni bir kültürle tanışma fırsatı sunmaktadır. Özellikle 18-25 yaş arası gençler tarafından tercih edilen Turistik Doğu Ekspresi, sosyal medyada yapılan paylaşımlarda da büyük beğeni topluyor.

YAPMADAN DÖNME

Ani Örenyeri Büyük Katedral'i, Tigran Honents (Resimli) Kilisesi'ni, Abughamrents (Polatoğlu) Kilisesi'ni, Aziz Prkich Kilisesi'ni, Selçuklu Kervan Sarayı'ni, Anadolu'daki ilk Türk Camii olan Ebu'l Menûçehr Camii'ni, Bakireler Manastırı'ni görmelisiniz.

Sarıkemiş'te muhteşem manzara eşliğinde, kristal kar üzerinde kayak yapmalı, kızaklı gezilere ve kayak safarilerine katılmalısınız. Sarıkemiş'in tarihi ve doğal güzelliklerini görmeli, Sarıkemiş Şehitliği'ni ziyaret etmelisiniz.

Çıldır Gölü üzerinde atlı kızaklarla gezmeli, gölün buzunu kırıp Sarı Balığı'ni çıkarıp yemeli, nefis peynirlerinin tadına bakmalısınız.

Kars Müzesi, Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi ve Kars Peynir Müzesi'ni ziyaret etmeli, Alt paleolitik dönemi yerleşim merkezlerinden biri olan Camuşlu Köyü'nde ve Borluk Vadisi Azat Köyü kaya resimlerini görmelisiniz.

Uğramadan gidenlerin mutlaka geri döndüğüne inanılan Ebül Hasan Harakani Hazretlerini Ziyaret etmelisiniz.

Kars merkezde Havariler Kilisesi, Taş Köprü, Osmanlı dönemi hamamlarını ve Beylerbeyi Sarayını ziyaret etmelisiniz.

Kars merkezde Yusuf Paşa, Ortakapı ve Cumhuriyet mahallelerindeki Balık mimari örneklerini görmelisiniz.

Tandırdaki kaz asması ve tandırda kazın yağıyla demlenen erişte pilavı yemeli, bir nevrüz bayramına katılıp Yeddi Levin'den payınızı almalısınız.

Kars yöresel oyunları "Hoş Gelişler Ola Mustafa Kemal Paşa" ve "Şeyh Şamil" oyunlarını izlemeli, coşkuyu yöre halkıyla beraber oynayarak paylaşmalı, Azeri halk müziklerini dinlemeli, Karslı halk âşıklarının atışmalarını izlemelisiniz.

Sarıkemiş ilçesinde bulunan obsidien taşından imal edilen yöreye özgü takı çeşitlerinden ve Kars Kafkas bebeklerinden almalısınız.

Kars'tan ayrılırken coğrafi işaret sahibi Kars Kaşarı, Kars Balı, Kağızman Uzun Elması almalısınız.

Kars Lezzetleri

Kafkasya'dan Anadolu'ya geçiş kapısı olmasından dolayı farklı medeniyetlerle beslenen kültürel birikimi ile Kars, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en özel şehirlerinden birisidir. Soğuk bir iklimin hüküm sürdüğü şehirde pek çok orijinal lezzet içinizi ısıtacak cinstendir. Kendine has birçok lezzete sahip olan Kars, kaz eti ile yapılan yemekleri ile oldukça meşhurdur. Tandırda pişirilen et, bulgur pilavının üzerinde servis edilir.

Yılın her mevsiminde Hangel, Piti, Pörtletme, Kete, Isırgan Çorbası, Ayran Aşı, Kuş Ekmeği Çorbası, Evelik Çorbası, Erişte Aşı, Kete, Kaysafa, Hıngel, Taş Köfte, Umaç Helvası, Hasude ile kaşar, tereyağı ve balı ile birlikte diğer peynir çeşitleriyle zengin mutfak kültürüne sahip eşsiz lezzetler barındıran mekânları bulabilirsiniz.

Kars Kazı ve Pilavı

Taş Köfte

Kuzu Pörtletme

Ayran Aşı

Hangel

Haşıl

Erişte Pilavı

Umaç Helvası

Kars Ketesi

Kuymak

Piti

Kars Balı

Kars Belediyesi Çalışmaları

ALTYAPI ÇALIŞMALARI

Yapılan Çalışmalar: Görevi devraldığımız 2020 yılı ekim ayından bu yana altyapı çalışmaları kapsamında **111 Milyon TL** harcama yapılarak; 39 km BSK Asfalt Yol, 210 BİN m² Kilit Parke Yol ve Kaldırım, 40 BİN m² Bazalt Kaldırım, 11 km Yeni İçme Suyu Hattı, 8 km Yeni Kanalizasyon Hattı, 55 km Stabilize Yol çalışması yapıldı.

Yapılması Planlanan Proje Ve Devam Eden Çalışmalar: 2023 yılı altyapı çalışma programı kapsamında; 11 km BSK Asfalt Yol (ihalesi yapıldı), 17.5 BİN m² Beton ve Bazalt Kaldırım (ihalesi yapıldı), 22 BİN m² Kilit Parke Yol ve Kaldırım (ihale aşamasında), 6 km Kanalizasyon Hattı yapım çalışması yapılacaktır. (ihale aşamasında)

PARK BAHÇE ÇALIŞMALARI

Yapılan Çalışmalar: 2020 yılı ekim ayından bu yana ilimize **7 Adet Yeni Çocuk Parkı** kazandırdık. Atıl durumdaki mevcut parklarımızda da bakım, onarım, peyzaj ve park mobilyalarını yenileyerek vatandaşlarımızın hizmetine sunduk. Park ve Bahçe Çalışmaları kapsamında ayrıca; 20 BİN m² Peyzaj Çalışması, 65 BİN m² Çevre Düzenlemesi, 5.598 adet Ağaç dikimi, 28.450 Dış Mekân Süs Bitkisi Ekimi yapılmıştır.

Yapılması Planlanan Proje Ve Devam Eden Çalışmalar: Merkez Mahallesi Çocuk Parkı Yapım İş'i: ihalesi yapılan proje kapsamında Merkez Mahallemizde (Eski Garajlar Mevkii) 2.500 m² alanda yapılacak yeni parkımızı önümüzdeki günlerde halkımızın hizmetine sunacağız.

TEMİZLİK HİZMETLERİ

Görevi devraldığımızda diğer il ve ilçelerden tahsis edilen araçlar ile hizmet veren temizlik hizmetlerimize 6 adedi sıfır olmak üzere 7 araç alarak 23 mahalle 1.700 noktada temizlik çalışması yapıyoruz. Görev süremiz içerisinde 500 adet yeni çöp konteyneri alınmış olup önümüzdeki günlerde 100 adet konteyner daha alınarak eskiden konteynerle yenisi ile değiştirilecektir.

ARAÇ ENVANTER ÇALIŞMALARI

Belediyemize **14 adedi sıfır** olmak üzere toplam **22 adet araç** kazan-

sonelimiz tarafından düzenli olarak karşılanmaktadır. 1.942 adet kısırlaştırma, 2.107 adet kuduz aşısı, 2.724 adet parazit tedavisi, 3.856 adet genel tedavi, 140 adet sahiplendirme, 130 noktada günlük besleme çalışması, 51 Ton kuru mama alımı

KÜLTÜREL, SOSYAL VE SPOR TİF FAALİYETLER

Belediyemiz Kültür, Sanat ve Sosyal Faaliyetler kapsamında atıl durumdaki Aynalı Köşk binamız ile TOKİ Başkanlığı tarafından yapılarak Belediyemize devrolunan iki adet millet kiraathanesini gerekli tefrişat ve düzenlemenin ardından başta üniversiteye hazırlanan öğrenci ve vatandaşlarımızın kaliteli zaman geçireceği şekilde hizmete sunduk.

Aynalı Köşk Kültür Sanat Merkezi ve Bilgi Evi, Cumhuriyet Millet Kiraathanesi, Örnek Millet Kiraathanesi, Belediyemiz– Sanat ve Meslek Edinme faaliyetleri kapsamında **14 Kurs açılmış olup 391 kursiyerimiz** kursları başarıyla tamamlamıştır. **28 adet Sosyal Etkinlik** (Festival, Sergi, Tiyatro, Konser, Şenlik)

YILDIZ KIZLAR ATLETİZM-KROS TAKIMI

Gençlerimizi sportif faaliyetlere yönlendirmek onları zararlı alışkanlıklardan koruyarak sosyal ve kişisel

dırıldı. Birçoğu atıl durumda bulunan iş makinası ve diğer araçlar da gerekli bakım-onarım çalışmasının ardından yeniden hizmete sunuldu.

SOSYAL YARDIM FAALİYETLERİ

Toplumsal Dayanışma Mağazamız aracılığıyla maddi değeri **17.5 Milyon TL** bulan yardımlarımız kapsamında ihtiyaç sahibi; **6.750 Aile 27.564** vatandaşımıza **72.207** parça Ayakkabı & Kıyafet Yardımı, 3.925 Aileye Gıda Paketi, 784 Öğrenciye Kırtasiye yardımı, 350 Aileye Anne Bebek Destek yardımı ve 780 Hijyen Paket yardımı, **Engelli Bakım Hizmeti**: 33 engelli, yaşlı ve bakıma muhtaç vatandaşımıza Evde Bakım Hizmetimiz devam etmektedir.

CAN DOSTLARIMIZA YÖNELİK FAALİYETLER

Geçici Hayvan Bakım Merkezimizde Can Dostlarımızın barınma, ameliyathane, dinlenme odası, banyo ve tıraş bölümüne kadar tüm ihtiyaçları Veteriner Hekimler ve uzman per-

gelişimine katkıda bulunmak üzere Belediyemiz himayelerinde kurulan Kars Belediyesi Yıldız Kızlar Atletizm Takımı; 12 Altın, 18 Gümüş, 25 adet bronz olmak üzere toplam 55 madalya ile ilimizi başarıyla temsil ederek 2022 yılı Aralık ayında Sakarya'da yapılan Bölgesel Kros Ligi Finalinde takım halinde Türkiye Şampiyonu oldu.

KARS KALESİ VE KÜLTÜR VARLIKLARINI AYDINLATMA ÇALIŞMALARI

Kent estetiği ve güvenlik amacıyla tarihi alanlarımız başta olmak üzere park-bahçe ve caddelerimizde **1.270 adet** ışıklandırma çalışması yapılmıştır

METRUK YAPI YIKIM ÇALIŞMALARI

Görev süremiz içerisinde yıkılmaya yüz tutmuş, yangın ve göçme tehlikesi ile vatandaşlarımızın can güvenliğini tehdit eden, mevcut görüntüsü ile kent estetiğini bozan **61** metruk yapının yıkımını gerçekleştirdi.

HALK EKMEK BÜFELERİNİ YENİLEME PROJESİ

Dar gelirli vatandaşlarımıza katkı sunmak amacıyla gerekli tadilat ve bakım çalışmasının ardından yeniden hizmete koyduğumuz Halk Ekmek Fabrikamızın kötü görünüme sahip olan 25 yıllık satış noktaları olan Halk Ekmek Büfelerini Serhat Şehrimize yakışacak

şekilde yeniliyoruz. Projemizin ihalesi tamamlanmış olup önümüzdeki günlerde yeni büfelerimizi halkımızın hizmetine sunacağız.

KARS ŞEHİRLERARASI OTOBÜS TERMİNALİ

2007 yılında temeli atıldıktan sonra atıl durumda bırakılan Kars Şehirlerarası Otogar İnşaatı ve Bağlantı Yolları Yapım İş'i, girişimlerimiz neticesinde Serhat Şehri Gazi Kars'ımıza yakışacak şekilde yeniden projelendirilerek hayata geçirildi.

Şehrimizin en önemli ihtiyaçlarından biri olan otobüs terminali önümüzdeki günlerde halkımızın hizmetine sunulacaktır.

Yeni Kars Yeni Şehirlerarası Otobüs Terminali; 55.000 m2 toplam alan, 16 adet peron, 4.000 m2 ka-

palı alan, Restoran & Kafeterya, 4 adet kaplı ve açık otopark, Çevre Düzenlemesi ve Bağlantı Yolları

DEPREM BÖLGESİ VE DEPREMZEDELERE YAPILAN ÇALIŞMALAR

60 Personel, 6 İş Makinası, 21.256 Gıda Malzemesi, 2.156 Hijyen Malzemesi, 3.726 Kıyafet, Ayakkabı ve Tekstil Malzemesi (Battaniye, Yorgan, Yastık), 1.643 Çeşitli Yardım (Isıtıcı, Fener, Kefen, Pil, Kırtasiye, Tüp)

